Journal of Linguistic Studies: Theory and Practice

Print ISSN: 2981-1562 Online ISSN: 2981-1260

Journal Homepage: https://jls.uok.ac.ir/

Truncated Infinitive or Conversion of Verbal Stems into Nouns: A Historical and Synchronic Analysis Based on Stress Patterns

Mozhgan Chegeni[1]

1. Assistant Professor, Department of English Teaching, Khor.C., Islamic Azad University, Khorramabad, Iran. Email: mochegeni@iau.ac.ir

Article Info

Article type:
Research Article

Article history:
Received: 10 June 2026
Received in revised form: 10 October 2026
Accepted: 13 November 2026
Available online: ?? Month 2026

Keywords:
Verbal noun,
Verbal stem,
Truncated infinitive,
Conversion,
Stress pattern

ABSTRACT

Objective: The occurrence of nouns homophonous with verbal stems in Persian is a controversial issue in word formation, giving rise to two main analyses: treating them as "truncated infinitives" or analyzing them as the result of a "verb-stem-to-noun conversion" process. Given the inadequacy of purely historical criteria for resolving this dichotomy, the present study adopts stress patterns as a formal diagnostic for analyzing these structures.

Method: The data comprise 68 words drawn from the Sokhan Dictionary, examined in verbal, nominal, and deverbal noun functions and classified into three groups: simple, prefixed, and compound forms.

Results: The findings show that in simple verbs, stress falls on the final syllable, whereas in prefixed verbs, it falls on the preverb, a pattern that differs from that of the corresponding nouns.

Conclusion: Based on this evidence, the "truncated infinitive" analysis is not supported. Instead, these structures can be regarded as the outcome of a specific peripheral (marginal) macroconversion from verbal stems to nouns.

Cite this article: Chegeni, M. (2026). Truncated infinitive or conversion of verbal stems into nouns: A historical and synchronic analysis based on stress patterns. *Journal of Linguistic Studies: Theory and Practice*, ...(...), ...–.... https://doi.org/10.22034/jls.2026.146031.1388

© The author(s) retain the copyright.

Publisher: University of Kurdistan.
DOI: https://doi.org/10.22034/jls.2026.146031.1388

Unconnected Proof

Introduction

The status of nominal forms that are formally identical to verbal stems has long been a controversial issue in Persian morphology and word formation. These forms, exemplified by words such as /xarid/ "purchase", /gozašt/ "passing" and /sâxt/ "construction", have generally been interpreted through two competing analyses. The first approach considers them truncated infinitives (masdar-e morakhkham), assuming that they originate from infinitival forms through the deletion of the final infinitive marker. The second approach treats them as the result of conversion, a word-formation process through which verbal stems are transformed into nouns without overt derivational marking.

The persistence of this debate is largely rooted in differing views regarding the historical development of infinitives and verbal stems in Persian. Since historical evidence alone has not produced a definitive solution, the present study seeks to investigate the issue through a formal phonological criterion, namely stress placement. The study aims to determine whether these forms preserve the stress characteristics of verbs, as would be expected under the truncated infinitive hypothesis, or whether they exhibit the stress behavior of nouns, which would support an analysis based on conversion. By integrating historical, morphological, and phonological evidence, this research contributes to a more precise understanding of category change in Persian word formation.

A brief note on previous works

Traditional Persian grammarians generally regard infinitives as the source from which verbal forms are derived. However, disagreement exists regarding the nature of the infinitive marker itself. Some scholars identify "–tan" or "-dan" as the infinitive suffix, whereas others argue that the suffix is simply "–n". This disagreement has important implications for the analysis of nominal forms identical to verbal stems.

Historical studies of Persian morphology indicate that the infinitive developed from older Indo-Iranian participial constructions. According to Natel Khanlari (1954), the Persian infinitive suffix originated from Old Persian "–tanaiy," which is reduced to "-tan" in Middle Persian. Sa'adat (2012) argues that speakers of Middle Persian reanalyzed infinitive formation as the attachment of "-an" to the past stem. These competing interpretations have influenced subsequent analyses of so-called truncated infinitives.

Regarding the status of forms such as /xarid/ and /gozašt/, some scholars have considered them instances of historical conversion, while others have interpreted them as infinitives whose final segment has been deleted. Zaker (2014) argues that such forms originate through category change from verbal stems to nouns. In contrast, traditional lexicographic sources often classify them as truncated infinitives. Natel Khanlari (1954) explicitly rejects the latter view, arguing that these forms are not derived through deletion of the infinitive marker and therefore should not be labeled as truncated infinitives.

Previous studies on Persian stress have likewise provided important insights. While most scholars agree that stress in nouns typically falls on the final syllable, the behavior of verbal stress is considerably more complex. Research by Same'i (1995) is particularly significant because it proposes a systematic account of stress assignment in Persian verbal constructions. His analysis provides the principal framework adopted in the present study.

Theoretical framework

The study draws upon two complementary theoretical perspectives: stress assignment in Persian and morphological conversion.

Following Same'i (1995), stress placement in positive verbal forms is determined by the first constituent of the verbal complex. In simple verbs, stress falls on the final syllable of the stem, whereas in prefixed and compound verbs the primary stress falls on the preverbal element. In contrast, nouns exhibit a relatively stable rightward stress pattern, with primary stress consistently occurring on the final syllable.

The second component of the framework concerns conversion. Conversion is generally defined as a process in which a lexical item changes grammatical category without the addition of overt

Uncorrected Proof

derivational morphology. Scholars distinguish between total and partial conversion, as well as between central and peripheral types. Particularly relevant to the present study is the notion of peripheral or marked conversion, in which category change is accompanied by minor phonological modifications such as changes in pronunciation or stress patterns. Quirk et al. (1985) and Balteiro (2007) identify stress shift as one manifestation of such conversion.

This framework makes it possible to evaluate whether the Persian forms under investigation should be analyzed as truncated infinitives or as products of a marked conversion process from verbal stems to nouns.

Method

This research adopts a descriptive-analytical approach based on content analysis. Data were collected from the one-volume edition of Farhang-e Sokhan (Anvari, 2014), selected because it reflects contemporary Standard Persian usage.

The dataset consists of sixty-eight lexical items recorded as nouns, verbal nouns, or both. To facilitate stress analysis, the items were divided into three categories: simple forms, prefixed forms, and compound forms. Unlike previous studies that classified items according to present and past stems, the current classification was motivated by differences in stress behavior across verbal structures. The first group contained forty-one simple forms, the second included nineteen prefixed forms, and the third consisted of 8 compound constructions. The analysis proceeded in two stages. First, the stress patterns of the items in their verbal function were examined. Second, their stress patterns in nominal usage were analyzed and compared. The resulting patterns were interpreted in light of Same‘i’s theory of Persian verbal stress and contemporary theories of conversion.

Findings and Discussion

The findings reveal significant differences between verbal and nominal stress patterns. In simple verbs, stress falls on the final syllable of the stem. Since nouns also generally carry stress on the final syllable, simple forms do not provide decisive evidence for distinguishing between the competing hypotheses.

More revealing results emerge from prefixed forms. In verbal usage, words such as /sar-resid/ and /bâz-gašt/ place primary stress on the preverbal element, in accordance with Same‘i’s principle that stress falls on the first constituent of the verbal complex. When these same forms function as nouns, however, stress shifts to the final syllable, following the canonical nominal stress pattern. This systematic difference demonstrates that the forms no longer behave phonologically as verbs.

Compound constructions provide additional support for this conclusion. In verbal contexts, each verbal component retains its own stress pattern, whereas in nominal contexts the entire construction functions as a single lexical unit with a single primary stress on the final syllable. Thus, the phonological behavior of these forms changes alongside their grammatical category.

These observations pose a serious challenge to the truncated infinitive hypothesis. According to Same‘i’s analysis, truncated infinitives should retain verbal stress patterns. However, the examined forms consistently exhibit nominal stress behavior when used as nouns. Consequently, they cannot be regarded as truncated infinitives.

The study further demonstrates that the resulting nouns display all major syntactic and morphological properties associated with the nominal category. They can function as subjects, objects, and objects of prepositions; they accept plural markers and indefiniteness markers; and they occur with a wide range of nominal modifiers. At the same time, they lose essential verbal properties such as verbal negation, adverbial modification, and participation in verbal inflection. These facts indicate that the category change is total rather than partial.

Conclusion

The present study revisited the long-standing debate concerning nominal forms identical to verbal stems in Persian. By combining historical evidence with a synchronic analysis of stress patterns, it

Uncorrected Proof

demonstrated that the traditional concept of truncated infinitive fails to account adequately for the phonological and grammatical behavior of these forms.

The evidence shows that when verbal stems are used as nouns, they adopt nominal stress patterns and acquire the full range of nominal syntactic and morphological properties. Consequently, they should not be analyzed as truncated infinitives but rather as products of conversion from verbal stems to nouns.

More specifically, the study argues that this process represents a case of total major conversion. Because it involves a systematic shift in stress placement, it can be classified as a marked or peripheral subtype of total conversion. This category has received little attention in studies of Persian morphology and has not previously been discussed in relation to verbal stem nominalization and types of conversion.

The findings highlight the importance of phonological evidence in resolving morphological ambiguities and suggest that stress patterns can serve as a reliable diagnostic for identifying category change in Persian. They also contribute to a broader understanding of conversion processes and their interaction with phonological structure in natural language.

Uncorrected Proof

پژوهش‌های زبان‌شناسی: نظریه و کاربرد

شاپا چاپی: ۱۵۶۲-۲۹۸۱ شاپا الکترونیکی: ۱۲۶۰-۲۹۸۱

Journal Homepage: https://jls.uok.ac.ir/

مصدر مرخم یا تبدیل ستاک فعل به اسم: تحلیلی تاریخی و هم‌زمانی بر اساس الگوی تکیه

مژگان چگنی[۱]

۱. استادیار گروه آموزش زبان انگلیسی، واحد خرم‌آباد، دانشگاه آزاد اسلامی، خرم‌آباد، ایران. رایانامه: mochegeni@iau.ac.ir

اطلاعات مقاله

نوع مقاله:
مقالهٔ پژوهشی

تاریخچهٔ مقاله:
تاریخ دریافت: ۱۴۰۵/۰۳/۲۰
تاریخ بازنگری: ۱۴۰۵/۰۷/۱۸
تاریخ پذیرش: ۱۴۰۵/۰۸/۲۲
تاریخ انتشار: .../.../...

کلیدواژه‌ها:
اسم مصدر،
ستاک فعل،
مصدر مرخّم،
تبدیل،
الگوی تکیه.

چکیده

هدف: پدیدهٔ صورت‌های اسمی هم‌ریخت با ستاک‌های فعلی در زبان فارسی از جمله موضوعات بحث‌برانگیز در واژه‌سازی است که دو تحلیل اصلی را برانگیخته است: یکی تبیین آن‌ها به‌عنوان «مصدر مرخّم» و دیگری تحلیل در قالب فرایند «تبدیل ستاک فعل به اسم». با توجه به ناکارآمدی معیارهای صرفاً تاریخی در حل این دوگانگی، این پژوهش الگوی تکیه را به‌عنوان شاخص صوری برای تحلیل این ساخت‌ها برگزیده است.

روش پژوهش: داده‌ها متشکل از ۶۸ واژه برگرفته از فرهنگ سخن هستند که در نقش‌های فعلی، اسمی و اسم مصدر و در سه گروه بسیط، پیشوندی و مرکب بررسی شده‌اند.

یافته‌ها: یافته‌ها نشان می‌دهد در افعال بسیط، الگوی تکیه بر هجای پایانی قرار دارد، اما در افعال پیشوندی، تکیه بر پیش‌فعل است که این الگو با الگوی اسمی تفاوت دارد.

نتیجه‌گیری: بر اساس این شواهد، فرض «مصدر مرخّم» قابل اتکا نیست و این ساخت‌ها را می‌توان نتیجهٔ تبدیل کلانِ کاملِ ویژه (حاشیه‌ای) از ستاک فعل به اسم دانست.

استناد: چگنی، مژگان (۱۴۰۵). مصدر مرخم یا تبدیل ستاک فعل به اسم: تحلیلی تاریخی و هم‌زمانی بر اساس الگوی تکیه. *پژوهش‌های زبان‌شناسی: نظریه و کاربرد*، .. (..)، https://doi.org10.22034/jls.2026.146031.1388

ناشر: دانشگاه کردستان.

© نویسندگان.

Uncorrected Proof

۱. مقدمه

فرایندهای واژه‌سازی همواره یکی از مهم‌ترین زمینه‌های مورد توجه در زبان‌شناسی بوده‌اند. یکی از پدیده‌های چالش‌برانگیز زبان فارسی در این حوزه، وجود صورت‌های اسمی است که شباهت نزدیکی با ستاک فعلی دارند. در مورد ماهیت ساخت این واحدها و جایگاه آن‌ها در نظام واژه‌سازی زبان فارسی ابهامات و پرسش‌های نظری زیادی مطرح است. گروهی از پژوهشگران در دستور سنتی فارسی این کلمات را مصدر مرخم و حاصل حذف عنصر پایانی می‌دانند (دهخدا، بی‌تا، مدخل‌های «مرخم» و «اسم مصدر»). و برخی دیگر معتقدند در شکل‌گیری این کلمات با فرایند تبدیل[1] ستاک فعل به اسم مواجهیم (ذاکر، ۱۳۹۳؛ حامد و همکاران[2]، ۲۰۲۴).

مقالهٔ حاضر با طرح این پرسش بنیادی، می‌کوشد با اتکا به ویژگی‌های صوری این ساخت‌ها و الگوی تکیه در زبان فارسی و نیز با یک بررسی کوتاه درزمانی از شکل‌گیری مصدر نشان دهد کدام یک از این تحلیل‌ها (مرخّم‌سازی مصدر یا اسم‌سازی از ستاک فعل) تبیین مناسب‌تری از واقعیت زبانی این فرایند ارائه می‌دهد. هدف، نه‌تنها روشن‌سازی ماهیت این فرایند زبانی، بلکه ارزیابی کارآمدی چارچوب‌های نظری موجود در تحلیل چنین ساخت‌هایی است.

۲. مبانی نظری

مبانی نظری در این پژوهش در سه بخش «مصدر»، «تکیه» و « انواع تبدیل» ارائه می‌شود:

در بخش اول، پس از تعریف مصدر و کارکرد آن سیر تحول و شکل‌گیری مصدر و ستاک فعل در زبان فارسی از دیدگاهی درزمانی به‌عنوان منشاء پیدایش این دو نظریه بررسی خواهد شد.

در بخش دوم به تعریف، ماهیت آکوستیکی و الگوی تکیه پرداخته خواهد شد. در نهایت الگوی تکیه در انواع صورت‌های فعلی، که مرتبط با بحث این پژوهش است به‌عنوان چارچوب نظری ارائه خواهد شد.

در بخش سوم نیز انواع تبدیل به‌عنوان یکی دیگر از مباحثی که در تحلیل داده‌های این پژوهش به آن ارجاع داده خواهد شد بررسی می‌شود.

۱.۲. مصدر

۱.۱.۲. تعریف مصدر

در برخی از کتاب‌های دستور سنتی مصدر را محل صدور و تولید فعل می‌دانند و معتقدند که افعال فارسی از مصدر ساخته می‌شوند. در کتاب *دستور زبان فارسی* (یاسمی و همکاران، ۱۳۷۸: ۱۷۹) چنین آمده است: «مصدر برای حدوث فعلی است که به فاعل منسوب باشد، [...] و علامت مصدر آن است که آخرش «تن» یا «دن» باشد، به‌صورتی که هرگاه «ن» را از آن بردارند، فعل ماضی باقی بماند.» در کتاب دستور زبان فارسی (احمدی گیوی و انوری، ۱۳۹۰: ۱۵) نیز مصدر چنین تعریف شده است: «مصدر کلمه‌ای است که مفهوم اصلی فعل را بی‌آنکه زمان و شخص آن مشخص باشد می‌رساند.» مصدر از بن ماضی فعل و پس‌وند «–ن» ساخته می‌شود مانند خوردن که از خورد (بن ماضی) به اضافهٔ پس‌وند «– ن» ساخته شده است. همان‌گونه که در دو نمونهٔ بالا می‌توان مشاهده کرد، اگرچه در تعریف مصدر و معنی آن اتفاق‌نظر وجود دارد ولی در تعیین علامت مصدر دو نظریه وجود دارد: برخی علامت مصدر را «– ن» و برخی دیگر «تَن» یا «دَن» می‌دانند. از آنجا که پذیرش هریک از این دو نظریه در تلقی فرایند تبدیل برای کلماتی چون «خرید» اهمیت دارد در ادامه با بررسی مختصر سیر تحول ساخت مصدر در زبان فارسی تلاش می‌شود به این پرسش پاسخ داده شود.

---

[1]. conversion

[2]. Hamad, D. S.

Uncorrected Proof

۲.۱.۲. سیر تحول ساخت مصدر و ستاک فعل در زبان فارسی

آن‌گونه که از منابع برمی‌آید، مصدر در زبان هندواروپایی مادر وجود نداشته است و صیغهٔ مصدر در هر یک از زیرشاخه‌های این زبان به‌صورت مستقل و جدا از یکدیگر شکل گرفته است. ناتل خانلری (۱۳۳۳) ضمن اشاره به این مطلب دلیل آن را ویژگی این زبان می‌داند که تنها دارای صیغه‌های صرفی خاص بوده است و در آن صیغه‌های حاکی از صورت‌های عام و کلی کلمه وجود نداشته است. به نظر می‌رسد زبان‌های هندوایرانی نیز دارای صیغهٔ مصدری مشخصی که از نظر ساختواژی متمایز باشد نبوده‌اند (دیسترهفت[1]، ۱۹۸۱) و آنچه که از آن به‌عنوان مصدر در فارسی باستان یاد می‌کنند صفت مفعولی است که به‌عنوان جزءفعلی همراه فعل‌هایی که به معنی «فرمودن»، «رستن» یا «شایستن» بوده‌اند به‌کار رفته است (می‌یه[2]۱۹۳۱، به نقل از ناتل خانلری، ۱۳۳۳). این کلمات در کتیبه‌های به‌جامانده از فارسی باستان، همه‌جا با پس‌وند «–tanaiy» ساخته شده‌اند. این پس‌وند خود از دو جزء «–tan» و«–aiy» شکل گرفته است که بخش دوم یعنی«–aiy» جزء صرفی کلمه بوده و نشان‌دهندهٔ حالت مفعولی است (ناتل خانلری، ۱۳۳۳).

در فارسی میانه می‌توان به دو تحول اشاره کرد که در شکل‌گیری این دو نظریه در مورد پس‌وند مصدرساز مؤثر بوده است. تحول نخست حذف صورت‌های صرفی اسم است که در پی آن جزء صرفی«–aiy» حذف شده و تنها پس‌وند «–tan» باقی مانده است که تقریباً در تمامی متون فارسی میانه از جمله پهلوی اشکانی، ساسانی، مانوی، زردشتی و غیره به‌عنوان علامت مصدر به‌کار رفته است (ناتل خانلری، ۱۳۳۳). لازم به ذکر است که در برخی از این زبان‌ها از «–dan» نیز گاه به‌عنوان علامت مصدر یاد شده است که در واقع همان پس‌وند «–tan» است که در محیط‌های آوائی خاص و در مجاورت صداهای واکدار به این شکل تلفظ و ثبت شده است.

تحول دیگر، حذف «a» از پس‌وند «–ta» است که در فارسی باستان برای ساخت وجه وصفی (اسم مفعول) به ریشه اضافه می‌شده است. پس از حذف واکهٔ پایانی این پس‌وند در فارسی میانه، ستاک گذشته برجای مانده است (سعادت، ۱۳۹۱) نظر به اینکه هر دو پس‌وند «–ta» و«–tanaiy» در این فرمول به ریشه می‌پیوستند و چون هر دو با واج /t/ آغاز می‌شدند، بعدها در میان گویشوران فارسی میانه این تصور پدید آمده که مصدر از ستاک گذشته و پس‌وند «–an» ساخته می‌شده است (ابوالقاسمی، ۱۳۸۰: ۱۶۷) و سبب پیدایش دو نظریهٔ مختلف در مورد پس‌وند مصدرساز شده است. ناتل خانلری (۱۳۳۳) ضمن یادآوری این تحولات نتیجه می‌گیرد چون ستاک گذشتهٔ فعل خود از ریشهٔ فعل به‌علاوهٔ جزء صرفی اسم مفعول ساخته شده است پس نمی‌توان گفت مصدر حاصل افزودن پس‌وند «–ن» به ستاک گذشتهٔ فعل است. هم‌چنان معتقد است پس‌وند مصدر «–تن» است که از«–tanaiy» در فارسی باستان باقی مانده است. از سوی دیگر، سعادت (۱۳۹۱) با ذکر نمونه‌هایی فراوان از فارسی میانه، استدلال می‌کند که در فارسی میانه فارغ از ملاحظات ریشه‌شناختی و بر اساس تصوری که در بالا ذکر شد، پس‌وند «–an» به‌عنوان پس‌وند مصدرساز تقریباً به همهٔ ستاک‌های گذشته می‌چسبیده و مصدر می‌ساخته است. به همین دلیل ترجیح می‌دهد از «ن» به جای «تن» یا« دن» به‌عنوان پس‌وند مصدر یاد کند.

ستاک فعل یکی از عناصر بنیادین در ساخت واژه‌های فعلی و فرایندهای ساختواژی زبان‌های ایرانی است و می‌تواند در شکل‌گیری ساخت‌های واژگانی و صرفی گوناگون نقش داشته باشد. خنجری (۱۴۰۲)، در بررسی ساخت سببی در شماری از زبان‌ها و گویش‌های ایرانی، نشان می‌دهد که ستاک فعل می‌تواند در فرایندهای ساختواژی و در پیوند با عناصر واژه‌ساز، مبنای شکل‌گیری ساخت‌های جدید قرار گیرد. این موضوع اهمیت تمایز میان نقش صرفی و نقش واژگانی ستاک فعل را در تحلیل صورت‌هایی که از نظر صوری با ستاک فعلی یکسان‌اند، برجسته می‌کند. از این منظر، بررسی صورت‌های اسمی هم‌ریخت با ستاک‌های فعلی در فارسی مستلزم آن است که صرف هم‌ریختی صوری، به‌تنهایی، ملاک تعیین ماهیت واژگانی آن‌ها قرار

[1] Disterheft, D.
[2] Meillet

Uncorrected Proof

نگیرد. هدف از مطرح کردن این بحث در این‌جا، روشن ساختن فرایند شکل‌گیری کلماتی چون «خرید» و یافتن راه‌حلی برای پایان دادن به بحث بر سر ماهیت این کلمات به‌عنوان مصدر مرخم یا اسم است که در ادامه به آن پرداخته خواهد شد.

۲.۱.۳. مصدر مرخم یا اسم

در پی بحث بالا بر سر پس‌وند مصدرساز، بحث دیگری بر سر کلماتی چون «خرید» و «گشت» که دارای شکل فعلی بوده اما از نظر معنا و کاربرد اسم هستند در جریان است. طباطبایی (۱۳۸۵) این موارد را نوعی تبدیل یا آن‌گونه که خود می‌گوید تغییرمقولهٔ تاریخی و مرده می‌داند که در جریان آن ستاک حال یا گذشتهٔ افعال به اسم تبدیل می‌شود. ذاکر (۱۳۹۳) نیز این واژه‌ها را حاصل تبدیل ستاک فعل به اسم می‌داند. از نظر برخی دیگر، این کلمات در واقع مصادری هستند که حرف آخر آن‌ها حذف شده است و به آن‌ها مصدر مرخم گفته می‌شود. دهخدا (بی‌تا، مدخل «مرخم») در این باره چنین می‌گوید: « مصدر مرخم کلمه‌ای را گویند که «ن» علامت مصدر از آخر آن افتاده باشد و معنی مصدر را افاده کند، مانند: دررفت (راه دررفت)، آمد و شد (راه آمد و شد).»

با پذیرفتن این تعبیر، فرضیهٔ وقوع تبدیل، که نوعی تغییر بی‌نشان است، در مورد این کلمات منتفی خواهد بود. ناتل خانلری (۱۳۳۳: ۵۷) بدون این‌که این کلمات را حاصل فرایند تبدیل بداند، به وضوح فرضیهٔ مصدر مرخم بودن آن‌ها را رد می‌کند و چنین می‌گوید: « اغلب کلماتی که در فارسی امروز مصدر مرخم خوانده می‌شوند مانند گفت و ساخت و پرداخت و رسید و جزء این‌ها ظاهراً همان اسم مفعول هستند و از مصدر با حذف «ن» حاصل نشده و اطلاق عنوان «مصدر مرخم» به این‌گونه کلمات درست نیست.» از آنجا که «ت» در ستاک گذشته باقی‌ماندهٔ صورت تصریفی اسم مفعول است خانلری از ستاک گذشتهٔ فعل به‌عنوان اسم مفعول یاد می‌کند و معتقد است ستاک گذشتهٔ فعل (مادهٔ فعل ماضی) از ریشهٔ فعل به‌علاوهٔ جزء صرفی اسم مفعول ساخته شده‌است.

طرفداران نظریهٔ اول اما، همان‌گونه که پیش‌تر ذکر شد، مصدرها را کلمات مشتقی می‌دانند که از افزودن پس‌وند مصدرساز به ستاک ماضی افعال ساخته شده‌اند. براین اساس، ذاکر (۱۳۹۳) چون طباطبایی (۱۳۸۵) کلماتی چون «ساخت»، «پرداخت» و «رسید» را نتیجهٔ فرایند تبدیل ستاک فعل به اسم می‌داند و چنین استدلال می‌کند: « اگر بپذیریم که مصادر خود واژه‌های مشتق از ستاک ماضی افعال هستند، این تحلیل که اسامی موسوم به مصادر مرخم از پیوستن پس‌وند به ستاک گذشته و سپس حذف آن ساخته شده‌اند بسیار دشوار است». در این صورت فرض تبدیل ستاک فعلی به اسم در این مورد محتمل‌تر است.

همان‌طور که قبلاً گفته شد این اختلاف نظرها به علت دو نگرش مختلف به‌شکل‌گیری مصدر در زبان فارسی و پس‌وند مصدرساز است و به همین دلیل نمی‌توان از این منظر به این چالش پاسخ داد. از این رو، در این پژوهش تلاش می‌شود با توجه به الگوی تکیه و انواع تبدیل به‌عنوان چارچوب نظری به شواهدی در تأیید یا رد این دو نظریه دست یافت.

۲.۲. تکیه

تکیه در زبان به معنی برجستگی کلمه است و از مشخصه‌های هجا محسوب می‌شود به این معنی که در هر واژه همیشه یک هجا نسبت به سایر هجاهای واژه از برجستگی بیشتری برخوردار است و هجای تکیه‌بر نامیده می‌شود. تکیه در زبان فارسی در آثار متعددی بررسی شده است. این آثار را می‌توان در دو گروه قرار داد: گروه اول به مطالعهٔ ماهیت آکوستیکی تکیه در زبان فارسی پرداخته و گروه دوم شامل پژوهش‌هایی است که الگوی تکیه در این زبان را مطالعه نموده‌اند. چون ماهیت تکیه در این پژوهش مورد بحث نیست، این بخش تنها نگاهی گذرا به نظریات مطرح شده در این حوزه خواهد داشت.

۱.۲.۲ ماهیت تکیه در زبان فارسی

از جمله اولین پژوهش‌های انجام‌شده در مورد ماهیت آکوستیکی تکیه در زبان فارسی می‌توان به تحقیقات صورت‌گرفته توسط برخی از پژوهشگران اروپایی چون الکساندر خودزکو[1] (۱۸۵۲) و آنتوان می‌یه (۱۹۳۱) اشاره کرد که تکیهٔ فارسی را تکیهٔ شدت

[1] Chōdzko, A.

Uncorrected Proof

توصیف می‌کنند. در مطالعات دیگر، از جمله پژوهش تجربی ناتل‌خانلری (۱۳۷۳)، افزایش بسامد پایه یا F0 به‌عنوان مهم‌ترین مشخصهٔ هجای تکیه‌بر گزارش می‌شود؛ ازاین‌رو، تکیهٔ فارسی در برخی مطالعات به‌عنوان نوعی تکیهٔ نغمه‌ای[1] توصیف شده است.

در پژوهش‌های جدیدتر، از جمله پژوهش عبدالحسنی‌زاده[2] و همکاران (۲۰۱۲) نقش برجستهٔ F0 را مبنایی برای تحلیل تکیهٔ فارسی به‌عنوان تکیهٔ زیروبمی [3] می‌دانند؛ در مقابل، پژوهش صادقی[4] (۲۰۱۷) نشان می‌دهد که مدت هجا نیز مستقل از حرکت نغمه‌ای می‌تواند تحت تأثیر تکیه قرار گیرد. ازاین‌رو، توصیف تکیهٔ فارسی به‌عنوان پدیده‌ای صرفاً «شدتی» یا صرفاً «نغمه‌ای» چندان کافی نیست و به نظر می‌رسد تحلیل آن نیازمند در نظر گرفتن تعامل میان F0، مدت، شدت، ساخت واژی و ساخت واجی باشد. این اختلاف دیدگاه، خود نشان‌دهندهٔ اهمیت ادامه پژوهش‌های آزمایشگاهی درباره ماهیت تکیه در فارسی است.

۲.۲.۲ الگوی تکیه در زبان فارسی

از سوی دیگر، الگوی تکیه یا محل قرار گرفتن تکیه در کلمات نیز موضوع دیگری است که مورد توجه بعضی دیگر از پژوهشگران قرار گرفته است. محل قرار گرفتن تکیه در کلمات مختلف یک زبان متفاوت است و معمولاً از قواعد خاصی پیروی می‌کند که خاص آن زبان است. این قواعد اغلب به نوع دستوری کلمه، طول واژه یا تعداد هجا و نوع پیش‌وند یا پس‌وند آن کلمه بستگی دارند.

هر یک از مقولات دستوری در زبان فارسی نیز دارای الگوی تکیهٔ خاص خود هستند. در اغلب این آثار، محل وقوع تکیهٔ اصلی در اسم و صفت هجای پایانی معرفی شده است. اما در مورد تکیهٔ فعل نظرات مختلفی مطرح است. بسیاری از پژوهشگران از جمله خودزکو (۱۸۵۲) به‌عنوان اولین کسی که به بررسی الگوی تکیه در زبان فارسی پرداخته است اگرچه برای صورت‌های مختلف بسیط و تصریفی اسم و صفت هجای آخر را هجای تکیه‌بر می‌دانند اما در مورد صورت‌های مختلف فعلی بدون رسیدن به یک تعمیم کلی برای هر یک قاعده‌ای جداگانه ارائه می‌کنند. برخی چون فرگوسن[5] (۱۹۵۷) با مطالعهٔ فعل‌های ساده به این نتیجه رسیده‌اند که هجای تکیه‌بر در فعل نیز مانند اسم و صفت هجای آخر می‌باشد. پژوهشگران مختلف برای توجیه تغییر جایگاه تکیه در فعل به عوامل مختلفی از جمله ویژگی‌های صرفی، نحوی و ساخت اطلاعاتی جمله متوسل شده‌اند.

ماهوتیان[6] (۱۹۹۷) معتقد است که فارسی دارای تکیهٔ واژگانی است که معمولاً بر روی هجای پایانی قرار می‌گیرد، اما عناصر دستوری یا نحوی خاص می‌توانند این جایگاه را تغییر دهند. به‌عنوان مثال، در واژه‌های مشتق و مرکب تکیه می‌تواند بر روی هجای غیرپایانی قرار گیرد به‌ویژه اگر آن بخش بار معنایی بیشتر یا تأکید نحوی داشته باشد. او همچنین معتقد است که برخلاف زبان‌هایی مانند انگلیسی، در فارسی تکیه فونمیک نیست و معمولاً تمایز معنایی ایجاد نمی‌کند. کهنموئی‌پور[7] (۲۰۰۳) نیز در مقاله‌ای دیگر به تحلیل تکیه در افعال فارسی بر پایهٔ واج‌شناسی نوائی می‌پردازد. وی با استناد به این چارچوب نظری بیان می‌کند که تکیه در گروه‌های واجی به نخستین واژه‌واجی در آن گروه اختصاص می‌یابد. از نظر او پیش‌فعل، جزءپیشین، واژه‌بست و شناسه‌های فعلی همگی واژه‌واجی هستند. بر همین اساس پیش‌وندهای تصریفی فعل نخستین واژه‌واجی در گروه واجی هستند و تکیه می‌پذیرند.

در پژوهشی دیگر، کرد زعفرانلو کامبوزیا و همکاران (۱۳۹۴) ضمن اشاره به گرایش عمومی تکیه در زبان فارسی به سوی هجای پایانی خاطرنشان می‌کند تک‌واژها و واژه‌بست‌های مختلف می‌توانند این الگو را تغییر دهند. وی با استفاده از نظریهٔ

[1] tonal stress
[2] Abdolhasanizadeh
[3] pitch accent
[4] Sadeghi, V.
[5] Ferguson, C. A.
[6] Mahoutian, S.
[7] Kahnemuyipour, A.

Uncorrected Proof

بهینگی استاندارد تلاش می‌کند ضمن رسیدن به نوعی تقسیم‌بندی بین تک‌واژهای وابسته از نظر اعطای تکیه به تبیینی مناسب برای آن دست یابد. اسلامی (۱۳۸۸) نیز معتقد است که تکیه در زبان فارسی واژگانی است و در تمامی کلمات به استثناء حروف‌اضافه و ادات بر هجای آخر قرار می‌گیرد. با این حال اشاره می‌کند که تک‌واژهای اشتقاقی و تصریفی می‌توانند تکیه کلمه را جذب کنند و تکیه‌بر هستند. از میان پژوهش‌های انجام شده در این زمینه، پژوهش سامعی (۱۳۷۴) بر الگوی تکیهٔ فعل متمرکز شده و به همین دلیل و نیز به لحاظ اصول و تعمیم‌هایی که ارائه می‌دهد ابزاری کاربردی فراهم می‌سازد که به راحتی قابل راستی‌آزمایی بوده و می‌توانند به‌عنوان چارچوب نظری در این پژوهش مورد استفاده قرار گیرند.

۳.۲.۲. الگوی تکیه در صورت‌های مختلف فعلی

سامعی (۱۳۷۴) در پژوهشی جامع به بررسی تکیهٔ فعل در زبان فارسی پرداخته و سعی می‌کند با بررسی الگوی تکیه در ساخت‌های مختلف فعلی به تعمیمی در این زمینه دست یابد. این پژوهش اصولی را ارائه می‌دهد که به‌عنوان چارچوب نظری در این پژوهش به‌کار گرفته شده‌اند.

در تحلیل سامعی (۱۳۷۴) جایگاه تکیه در فعل‌های زبان فارسی بر خلاف اسم و صفت از الگوی ثابتی تبعیت نمی‌کند. تمای آثاری که به بررسی الگوی تکیه پرداخته‌اند براین باورند که آخرین هجا در اسم و صفت هجای تکیه‌بر است. به‌عبارت‌دیگر، الگوی تکیه در این کلمات ثابت و از نوع پیشرو است ولی برای فعل چنین اتفاق‌نظری وجود ندارد. سامعی (۱۳۷۴) عدم اجماع نظری در این زمینه را ناشی از ویژگی‌های درونی فعل از جمله تصریف‌پذیری فعل و نیز تکیه‌پذیری اجزای فعل می‌داند که سبب تغییر مستمر جایگاه تکیه در فعل می‌شوند. در چارچوب نظری پیشنهادی او صورت‌های تصریفی فعل مبنای داده‌های زبانی قرار گرفته‌اند و بر این اساس سیزده ساخت فعلی با شصت و چهار صیغه برای زبان فارسی شناسائی می‌شود. منظور از سازه‌های مختلف فعلی در این پژوهش، جزءپیشین، پیش‌فعل، تک‌واژ نفی، ستاک، فعل معین و شناسه است. او جزءپیشین را بخشی از ساخت‌های تصریف‌پذیر می‌داند که قبل از هسته قرار می‌گیرند مانند: « می– » در« می‌سازم» و یا « ب–» در« بسازم». منظور از پیش‌فعل نیز وابسته‌های فعلی چون اسم، صفت، حرف اضافه، قید و غیره است که قبل از فعل قرار گرفته و تشکیل فعل مرکب یا فعل پیش‌وندی می‌دهند مانند: « فرو» و« بیرون» در افعال« فروکشیدن» و« بیرون کشیدن». پس از تحلیل این ساخت‌ها وی نهایتاً دو اصل زیر را برای تکیه‌پذیری ساخت‌های فعلی ارائه می‌دهد:

الف) در صورت‌های مثبت، تکیهٔ اصلی فعل بر آخرین هجای نخستین سازه واقع می‌شود.

ب) در صورت‌های منفی، تکیهٔ اصلی فعل بر تنها هجای تک‌واژ نفی واقع می‌شود (مانند: naresid/resid).

سامعی (۱۳۷۴) در مقالهٔ خود همچنین به مطالعهٔ الگوی تکیه در گروهی از صورت‌های فعلی که وی آن‌ها را افعال تصریف‌ناپذیر می‌نامد و شامل صفت مفعولی، مصدر و مصدر مرخم می‌شوند می‌پردازد و معتقد است که الگوی تکیه در این صورت‌های فعلی نیز از همین اصل تبعیت می‌کند یعنی در مصدر مرخم و صفت مفعولی نیز تکیه بر هجای پایانی پیش‌فعل قرار دارد و تنها مصدر از این قاعده مستثنی است. به‌طور خلاصه او معتقد است که جایگاه تکیه در اسم در هر صورت هجای پایانی است ولی در مصدر مرخم همچون فعل تکیه بر اساس سازه‌هایی که به کلمه اضافه می‌شود می‌تواند تغییر کند.

از دیگر مباحثی که در تحلیل داده‌های این پژوهش به آن ارجاع داده خواهد شد بحث انواع تبدیل است که به‌عنوان بخش دیگری از چارچوب نظری در ادامه به آن پرداخته خواهد شد.

۳.۲. انواع تبدیل

در مورد انواع تبدیل نیز چون سایر بحث‌های مرتبط با این پدیده اختلاف‌نظر و تشتت‌آرا بسیار است. برخی از پژوهشگران معتقدند دو نوع تبدیل جزئی[1] و کامل[2] وجود دارد. در این بین پژوهشگرانی نیز هستند که تقسیم‌بندی‌های جزئی‌تری انجام داده و انواع

[1] partial
[2] total

Uncorrected Proof

بیشتری برای این فرایند قائل هستند. بالتیرو[۱] (۲۰۰۷) تنها شرط فرایند تبدیل واقعی را تغییر کامل یک مقولهٔ واژگانی به مقولهٔ واژگانی دیگر می‌داند. به‌بیان‌دیگر، معتقد است که عنصر تبدیل‌یافته می‌بایست بتواند تمامی ویژگی‌های دستوری عنصر دیگر را بروز دهد.

برخی دیگر از پژوهشگران چون کرویزینگا[۲] (۱۹۳۲)، آدامز[۳] (۱۹۷۳) باور[۴] (۱۹۸۳)، کوئرک [۵]و همکاران (۱۹۸۵) لیونگ[۶] (۲۰۰۳) و والرا [۷] (۲۰۰۴) به وجود نوعی دیگر از تبدیل قائل هستند که در آن یک عنصر واژگانی تنها برخی از ویژگی‌های دستوری یک مقولهٔ واژگانی دیگر را می‌پذیرد. این نوع تبدیل اغلب« تبدیل جزئی» نامیده می‌شود و اغلب موارد تبدیل اسم به صفت و صفت به اسم را در زبان انگلیسی شامل می‌شود (چگنی و همکاران، ۱۳۹۹).

نوع دیگری از این تبدیل که در برخی آثار به آن اشاره می‌شود تبدیل خرد[۸] است که مواردی را شامل می‌شود که کم‌بسامدتر بوده و کم‌تر رخ می‌دهند. واژهٔ پایه در این نوع، اغلب اما نه الزاماً، اعضای طبقهٔ بسته واژگان هستند (چگنی و همکاران، ۱۳۹۹).

علاوه‌براین، برخی از پژوهشگران گونهٔ دیگری نیز برای این فرایند قائل هستند. آن‌ها معتقدند تبدیل تنها تغییر از یک مقولهٔ دستوری به مقولهٔ دیگر نیست و« مفهوم تبدیل را می‌توان گسترش داد به‌گونه‌ای که تغییر در همان طبقهٔ واژگانی را نیز شامل شود» (کوئرک و همکاران، ۱۹۸۵: ۱۵۶۳). برای این فرایند عنوان خاصی در نظر گرفته نشده است؛ به‌عنوان مثال، کوئرک و همکاران (۱۹۸۵) آن را« تغییر در طبقهٔ واژگانی ثانویه[۹]» و باور (۱۹۸۳) آن را« تبدیل به‌عنوان یک فرایند نحوی» می‌نامد. این نوع فرایند خیلی مورد مطالعه قرار نگرفته است و حتی برخی آن را محصول یک فرایند نحوی می‌دانند که نمی‌توان در بخش ساخت‌واژه به آن پرداخت (باور، ۱۹۸۳).

موارد دیگری از تبدیل نیز دیده می‌شود که اگرچه بدون وندافزایی است اما تغییرات کوچکی در واژه رخ می‌دهد (باور، ۱۹۸۳) این تغییرات شامل تغییر در تلفظ یا الگوی تکیه در واژه می‌شود. کوئرک و همکاران (۱۹۸۵) از این موارد تحت عنوان تبدیل حاشیه‌ای[۱۰] یاد می‌کند اما بالتیرو (۲۰۰۷) آن‌ها را در گروه تبدیل کامل ویژه[۱۱] قرار می‌دهد. کوئرک و همکاران (۱۹۸۵) بر اساس الگوی تکیه و تلفظ آن‌ها را به انواع زیر تقسیم می‌کند:

الف) تغییر جزئی در تلفظ

در بعضی از اسم‌ها واج بی‌واک پایانی در فرایند تبدیل به فعل، واک‌دار می‌شود. این تغییر تنها در تلفظ شکل می‌گیرد ولی شکل کلمه تغییر نمی‌کند. مانند: تبدیل اسم use /us/) به فعل (use /uz/).

ب) تغییر در الگوی تکیه

تغییر حاشیه‌ای دیگر، تغییر در الگوی تکیه است. در این فرایند تکیه در بعضی از افعال چندهجایی پس از تبدیل به اسم یا صفت به هجای دیگری (هجای نخست در زبان انگلیسی) منتقل می‌گردد. این تغییر تکیه، گاه منجر به تغییر الگوی آوایی کلمه به‌خصوص کشش واکه‌ای می‌شود. مانند تبدیل فعل conduct (/kənˈdʌkt/) به اسم / (conduct) /kandVkt'/. بالتیرو (۲۰۰۷) این‌گونه از تبدیل را تبدیل کامل می‌داند که در آن کلمهٔ تبدیل‌یافته تمامی نقش‌های مقولهٔ دستوری جدید را می‌پذیرد.

---

[1] Balteiro, I.
[2]. Kruisinga, E.
[3]. Adams, V.
[4]. Bauer, L.
[5]. Quirk, R.
[6]. Ljung, M.
[7]. Valera, S.
[8]. minor
[9]. Change of secondary word-class
[10]. peripheral
[11]. Special total conversion

Uncorrected Proof

۳. روش پژوهش

روش این پژوهش، از نوع توصیفی و تحلیل‌محتوا است که در آن داده‌های مورد نظر گردآوری و طبقه‌بندی شده و مورد تجزیه‌وتحلیل قرار می‌گیرد. در این پژوهش، از فرهنگ لغت یک‌جلدی سخن (انوری، ۱۳۹۳) به‌عنوان منبع جمع‌آوری داده‌ها استفاده شد. این فرهنگ لغت حاوی واژه‌ها و اصطلاحات رایج روز می‌باشد و به دلیل نزدیک بودنش به زبان فارسی معیار امروز انتخاب شده است. روش گردآوری اطلاعات روش کتابخان‌های و فیش‌برداری است.

داده‌های مورد بررسی در این پژوهش شامل ۶۷ واژه است که در فرهنگ لغت سخن به‌عنوان اسم، اسم مصدر و یا هردو مقولهٔ اسم – اسم مصدر ثبت شده‌اند. در داده‌های جمع‌آوری‌شده، اگرچه ستاک حال بعضی از افعال نیز دیده می‌شد اما چون این کلمات به‌تنهایی به‌عنوان فعل به‌کار نمی‌روند و تنها کاربرد اسمی دارند و یا فقط در صورت‌های مرکب دیده می‌شوند کنار گذاشته شدند.

به‌منظور بررسی الگوی تکیه، این کلمات به فعل‌های پیش‌وندی و بسیط تقسیم شدند. علت این تقسیمبندی این است که الگوی تکیه در فعل‌های بسیط و پیش‌وندی متفاوت است. گروه کلمات بسیط شامل ۴۰ کلمه می‌شود (مانند: ساخت، پیوست). گروه دوم ۱۹ کلمه را دربرمی‌گیرد که دارای پیش‌فعل یا پیش‌وند هستند (مانند: برداشت، پیش‌آمد). فهرست کامل این کلمات در پیوست ۱ ارائه شده است. کلمات مرکب (۸ مورد) نیز بخش دیگری از این داده‌ها را تشکیل می‌دهند (مانند: رفت‌وآمد، نشست‌وبرخاست)

۴. تحلیل داده‌ها

الگوی تکیه در این کلمات در دو مرحله بررسی شد: در مرحلهٔ اول الگوی تکیه در این کلمات به‌عنوان فعل بررسی شد و سپس تکیهٔ آن‌ها هنگامی که در نقش اسم ظاهر می‌شوند در هر سه گروه (بسیط، پیش‌وندی و مرکب) مقایسه و مورد بررسی قرار گرفت.

۱.۴. الگوی تکیهٔ فعلی

در میان داده‌های جمع‌آوری‌شده کلمات تک‌هجایی شاهد مناسبی برای تعیین محل تکیه نیستند. ولی در کلماتی چون « پرداخت»، « نواخت»، «گذشت» و غیره که دوهجایی هستند اما تنها از یک سازه (یعنی ستاک) تشکیل شده‌اند به‌خوبی می‌توان مشاهده کرد که هجای تکیه‌بر در این کلمات هجای آخر، به‌عبارت‌دیگر، اخرین هجا از اولین سازه است.

در گروه دوم یعنی کلمات پیش‌وندی نیز (مانند سررسید، بازگشت) همان‌گونه که سامعی پیش‌بینی می‌کند تکیهٔ اصلی بر آخرین هجای اولین سازه یعنی پیش‌فعل قرار می‌گیرد. کاربرد این کلمات در جمله این حقیقت را بهتر آشکار می‌سازد:

(۱) علی ناگهان سررسید.

(۲) پس از سال‌ها به خانه بازگشت.

در نهایت گروه سوم یعنی کلمات مرکب، رفتار متفاوتی از خود نشان می‌دهند. کلمات این گروه در نقش فعلی، نه کلمهٔ مرکب بلکه یک گروه فعلی هستند که از دو فعل تشکیل شده‌اند و با یک حرف‌ربط هم‌پایه‌ساز «و» به یکدیگر پیوند خورده‌اند. ازاین‌رو، هر کدام از افعال گروه، به‌عنوان یک کلمهٔ واحد، ازالگوی تکیهٔ خاص خود پیروی می‌کنند. این حقیقت را در مثال زیر به‌خوبی می‌توان مشاهده کرد:

(۳) او چندین بار نشست و برخاست.

در این مثال کلمات «نشست» و «برخاست» افعال جداگانه‌ای هستند که هر کدام یک تکیهٔ اصلی دارند. در اینجا «نشست» فعل بسیطی است که تکیهٔ اصلی بر هجای آخر آن واقع شده است. حال آن که، محل قرار گرفتن تکیه در «برخاست» به‌عنوان یک فعل پیش‌وندی، همان‌گونه که انتظار می‌رود بر نخستین سازه یعنی« بر–» قرار گرفته است.

Uncorrected Proof

۲.۴. الگوی تکیهٔ اسمی

در این بخش الگوی تکیهٔ این کلمات در نقش اسم بررسی خواهد شد. در زبان فارسی، تکیهٔ اسم، همان‌طور که در بخش ۲.۲.۲ اشاره شد، بر آخرین هجا ظاهر می‌گردد (فرگوسن ۱۹۵۷؛ کهنموئی‌پور ۲۰۰۳). کلمات بسیط در این نقش، بدون در نظر گرفتن تعداد هجا، همان‌گونه که از اسم در زبان فارسی انتظار می‌رود تکیهٔ اصلی را برآخرین هجای خود حمل می‌کنند که از این نظر، با رفتار این کلمات در نقش فعل تفاوتی ندارد.

در گروه کلمات پیش‌وندی اما این تفاوت نقش، به‌خوبی آشکار می‌شود. در این کلمات برخلاف افعال پیش‌وندی که جزءپیشین تکیهٔ اصلی را حمل می‌کند، هجای تکیه‌بر چون سایر اسامی، همچنان هجای آخر است.

(۴) سررسید قسطش بود و پولی در بساط نداشت.

(۵) بازگشت ناگهانی او همه را شوکه کرد.

و در نهایت گروه سوم کلمات مرکب هستند که برخلاف افعال از چند کلمه مستقل تشکیل نشده بلکه یک واحد نحوی یکپارچه هستند. برخی از کلمات این گروه (چون رفت‌وآمد) از دو ستاک یا فعل گذشته و برخی دیگر (چون ریخت‌وپاش) از ستاک گذشته و حال تشکیل شده‌اند. با این‌حال، این کلمات نیز به‌عنوان یک ساخت نحوی واحد دارای تنها یک تکیهٔ اصلی بر آخرین هجای خود هستند.

(۶) این همه نشست‌وبرخاست با این آدم‌ها حالش را بد می‌کرد.

برخلاف مثال (۳)، « نشست‌وبرخاست» در این مثال یک ساخت نحوی واحد است که تکیهٔ اصلی آن بر هجای آخر یعنی « خاست» واقع شده است.

۵. نتیجه‌گیری

بنابر اصول ارائه‌شده توسط سامعی (۱۳۷۴) در صورت‌های مثبت فعل تکیهٔ اصلی بر آخرین هجای نخستین سازه قرار می‌گیرد بر اساس این تعریف، در افعال ساده که فاقد جزء پیش‌وندی یا پیش‌فعل هستند تکیهٔ اصلی بر آخرین هجای ستاک قرار می‌گیرد. به‌عبارت‌دیگر، الگوی تکیه در این افعال نیز همانند اسم خواهد بود. به همین دلیل حتی در صورت قبول فرض تبدیل، این تغییر با تغییر الگوی تکیه همراه نیست و نمی‌توان از این موارد برای اثبات رخداد فرایند تبدیل یا نقض آن کمک گرفت.

اما در مورد افعالی که دارای پیش‌فعل هستند پیش‌فعل اولین سازه است و بر اساس این اصل تکیهٔ اصلی بر آخرین هجای اولین سازه یعنی پیش‌فعل قرار می‌گیرد. در چنین مواردی الگوی تکیهٔ فعل از اسم متمایز می‌گردد. به‌عنوان مثال کلماتی چون «سررسید» یا «بازگشت» چنان‌چه به‌عنوان فعل به‌کار روند تکیهٔ اصلی بر پیش‌فعل یا پیش‌وند واقع می‌شود. اما در هنگام تبدیل این ستاک فعلی به اسم جایگاه تکیه تغییر کرده و به هجای آخرستاک منتقل می‌شود.

از سوی دیگر، سامعی (۱۳۷۴) در مقالهٔ خود همچنین به مطالعهٔ الگوی تکیه در گروهی دیگر از صورت‌های فعلی که وی آن‌ها را افعال تصریف‌ناپذیر می‌نامد و شامل صفت مفعولی، مصدر و مصدر مرخم می‌شوند می‌پردازد. از نظر او معیار تصریف‌ناپذیری این کلمات نداشتن اطلاعاتی در مورد زمان، وجه، جنبه، شخص و شمار است. او علت فعل دانستن این کلمات را چنین توضیح می‌دهد: « فعل دانستن این سه عنصر به اعتبار ویژگی‌های تصریفی و نحوی آن‌هاست: این عناصر از یک‌سو، نشانه‌های تصریفی فعل را می‌پذیرند– مانند پذیرش تک‌واژ نفی فعل (ندیده، ندیدن، باید ندید) و از سوی دیگر، با برخی از سازه‌های جمله همان رابطه‌ای را برقرار می‌کنند که فعل با وابسته‌های نحوی خود (یعنی مفعول، قید، متمم و جزء آن) ایجاد می‌کند (او را ندیده به خانه برگشتم، او را دیدن به نفع هیچ‌کس نیست، باید او را دید)» (سامعی، ۱۱:۱۳۷۴).

او معتقد است که الگوی تکیه در این صورت‌های فعلی نیز از همین اصل تبعیت می‌کند یعنی در مصدر مرخم و صفت مفعولی نیز تکیه بر هجای پایانی پیش‌فعل قرار دارد و تنها مصدر از این قاعده مستثنی است (سامعی، ۱۳۷۴). در حالی که در

Uncorrected Proof

عبارتی چون «درگذشت این شاعر نامدار» محل قرار گرفتن تکیه به وضوح بیان‌گر تغییر نقش این کلمه و ظهور به‌عنوان اسم است. در این مثال، نمی‌توان «درگذشت» را مصدر مرخم دانست زیرا الگوی تکیهٔ این کلمه چون اسم بر آخرین هجای ستاک قرار دارد حال آن که اگر این کلمه مصدر مرخم باشد، تکیه می‌بایست بر هجای پیش‌وندی واقع شود.

با این توضیحات و بر اساس الگوی تکیه، فرض مصدر مرخم بودن این کلمات منتفی است و نظریهٔ دیگر که این کلمات را حاصل تغییر نقش ستاک فعلی می‌داند محتمل‌تر است و با ماهیت ستاک فعلی که دارای نقش‌پذیری بالایی است هم‌خوانی بیشتری دارد زیرا همان‌گونه که ارکان (۱۴۰۳: ۵۱) اشاره می‌کند در بحث تصریف فعل نیز، ستاک گذشته می‌تواند به لحاظ معنایی و صوری به آینده، گذشته، حال و وجه اخباری و نیز نمود کامل و ناقص دلالت کند.

۶. بحث

پس از تأیید فرضیهٔ تبدیل ستاک فعل به اسم، سؤالی که مطرح می‌شود این است که آیا با وجود تغییر الگوی تکیه، می‌توان این موارد را نمونه‌ای از تبدیل که فرایندی بی‌نشان است دانست؟

همان‌گونه که در بخش ۲-۳ اشاره شد تغییر الگوی تکیه در پی تغییر نقش در کلمات پدیدهٔ نادری نبوده و مورد توجه پژوهشگران نیز قرار گرفته است به‌گونه‌ای که بالتیرو (۲۰۰۷) حتی آن را در گروه تبدیل کامل قرار می‌دهد. پس می‌توان نتیجه گرفت فرایندی که منجر به تغییر نقش کلمات مورد بحث شده است اگرچه در زبان فارسی مورد توجه قرار نگرفته است فرایند تبدیل حاشیه‌ای است که در پی آن ستاک فعلی به اسم تبدیل می‌شود.

حال باید دید که آیا این نوع تبدیل در زبان فارسی نیز آن‌گونه که بالتیرو (۲۰۰۷) در مورد زبان انگلیسی از آن یاد می‌کند تبدیل کامل است یا جزئی؟ به‌عبارت‌دیگر، آیا ستاک فعلی که به جای اسم به‌کار می‌رود تمامی نقش‌ها و رفتارهای اسم را می‌پذیرد یا تنها در بخشی از این قالب‌ها می‌تواند ظاهر شود؟

مهم‌ترین نقش‌هایی که برای اسم تعریف شده است عبارت‌اند از: فاعل، مفعول و مفعول حرف اضافه. تک‌واژهای تصریفی اسم نیز از این قرارند: تک‌واژ جمع، نشانهٔ نکره (ی) و حرف نشانه یا مفعول نمای (را). اسم همچنین دارای وابسته‌های پیشین و پسینی است چون: وابستهٔ اشاره‌ای (این، آن)؛ وابستهٔ پرسشی (کدام، چند)؛ وابستهٔ عدد و ممیز (یک، نفر، عدد)؛ وابستهٔ تعجبی (عجب، چه)؛ وابستهٔ نامشخص (هر، همه، هیچ)؛ وابستهٔ صفتی (خوب، بزرگ)؛ وابستهٔ اسمی، وابستهٔ متمم حرف اضافه‌ای (اثری از این نویسنده)، وابستهٔ بدل (فردوسی، شاعر بزرگ ایران) و جملهٔ وابسته (مشکوةالدینی، ۱۳۷۳: ۱۷۹-۱۸۱). مثال‌های زیر به‌خوبی نشان می‌دهند که تبدیل ستاک فعلی به اسم از نوع کامل است:

(۷) چه خرید خوبی! (وابستهٔ تعجبی و صفتی)

(۸) لیست خریدهای مریم یادت نره! (وابستهٔ اسمی و تک‌واژ جمع)

(۹) همه عاشق خرید از این فروشگاه هستند. (متمم حرف اضافه‌ای)

(۱۰) سه تا خرید مهم دیگه مونده که باید انجام بدم. (وابستهٔ عددی)

(۱۱) خریدی که با عجله انجام بشه معمولاً به ضرر است. (وابستهٔ جمله و تک‌واژ نکره)

(۱۲) از کدام خرید بیشتر راضی هستی؟ (وابستهٔ پرسشی)

(۱۳) هیچ خریدی او را قانع نمی‌کند. (وابستهٔ نامشخص)

از نظر نحوی نیز در هر سه نقش فاعلی، مفعولی و مفعول حرف اضافه می‌تواند ظاهر شود:

(۱۴) خرید به او آرامش می‌دهد. (فاعل)

(۱۵) او از خرید لذت می‌برد. (مفعول حرف‌اضافه)

(۱۶) خرید را بیش از هر کار دیگری دوست دارد. (مفعول)

Uncorrected Proof

از سوی دیگر، ستاک‌های فعلی که به اسم تبدیل می‌شوند، برخلاف تبدیل صفت به اسم، ویژگی‌های فعلی خود را از دست می‌دهند. به‌عنوان مثال، این کلمات مانند افعال و حتی مصادر پس‌وند منفی و قید نمی‌گیرند و مجهول نمی‌شوند. در حالی که صفات می‌توانند تک‌واژهای تصریفی اسم و صفت را هم‌زمان بپذیرند:

(۱۷) بزرگ‌ترها معمولاً صبورتر هستند.

صفت « بزرگ» اگرچه در این مثال در نقش اسم به‌کار رفته است و حتی تک‌واژ جمع به آن اضافه شده است ولی تک‌واژ صرفی ویژهٔ صفات (– تر) را نیز پذیرفته است.

در نهایت می‌توان چنین نتیجه گرفت که تبدیل ستاک فعل به اسم در زبان فارسی، تبدیل کلان[1] کامل است زیرا تمامی نقش‌های اسم را می‌پذیرد و چون با تغییر در الگوی تکیه همراه است، تبدیل کلان کامل ویژه و یا تبدیل حاشیه‌ای است. این نوع اخیر از تبدیل در هیچ یک از مطالعات انجام شده در زبان فارسی مورد توجه قرار نگرفته و به آن اشاره نشده است.

منابع فارسی

ابوالقاسمی، محسن (۱۳۸۰). *تاریخ زبان فارسی*. تهران: سمت.

احمدی گیوی، حسن و انوری، حسن (۱۳۹۰). *دستور زبان فارسی۱*. ویرایش چهارم. تهران: انتشارات فاطمی.

ارکان، فائزه (۱۴۰۳). بررسی طرح واره‌های تصریفی فعل در چارچوب صرف ساختی. *پژوهش‌های زبان‌شناسی: نظریه و کاربرد*، ۳ (۴)، ۳۱–۵۶. 10.22034/JLS.2024.140888.1090

اسلامی، محرم (۱۳۸۸). تکیه در زبان فارسی. پردازش علائم و داده‌ها، (۱)۱، ۳–۱۲.
http://jsdp.rcisp.ac.ir/article-1-740-fa.html

انوری، حسن (۱۳۹۳). *فرهنگ روز سخن*. چاپ نهم. تهران: انتشارات سخن.

چگنی، مژگان؛ سمائی، مهدی؛ روشن، بلقیس؛ زندی، بهمن (۱۳۹۹). تعیین مقوله دستوری واژگان چندنقشی در فرهنگ‌های لغت زبان فارسی. *زبان‌پژوهی*، ۱۲ (۳۴)، ۲۵۱–۲۷۲. https://doi.org/10.22051/jlr.2019.21591.1584

خنجری، سلمان. (۱۴۰۲). فعلِ سببی ساختواژی در زبان‌ها و گویش‌های ایرانی (حفظ وند سببی‌سازِ باستانی در برخی گویش‌های نوایرانی). *پژوهش‌های زبان‌شناسی: نظریه و کاربرد*، ۲ (۲)، ۷۹–۱۰۳. https://doi.org/10.22034/jls.2024.140624.1065

دهخدا، علی اکبر (بی‌تا). *لغت‌نامهٔ دهخدا*. واژه‌یاب. https://vajehyab.com

ذاکر، آرمان (۱۳۹۳). فرایند تبدیل فعل به اسم در زبان فارسی: رویکرد شناختی. *مجموعه مقالات هشتمین همایش زبان‌شناسی ایران*. تهران: دانشگاه علامه طباطبایی، جلداول، ۲۷۱–۲۷۹.

سامعی، حسین (۱۳۷۴). تکیه فعل در فارسی: یک بررسی مجدد. *نامهٔ فرهنگستان*، ۱ (۴)، ۶–۲۱.
https://www.noormags.ir/view/fa/articlepage/1079688

سعادت، یوسف (۱۳۹۱). فرایند شکل‌گیری پسوندهای مصدر و اسم مصدر در فارسی میانه. *زبان‌ها و گویش‌های ایرانی (ویژه نامه فرهنگستان)*، ۱، ۸۹–۱۱۰. https://www.magiran.com/paper/1216778

طباطبایی، سید علاءالدین (۱۳۸۵). تغییرمقوله در زبان فارسی. *نامه فرهنگستان*، (۲)۸، ۳۲–۳۷.

کرد زعفرانلو کامبوزیا، عالیه؛ تاج‌آبادی، فرزانه؛ آقاگل زاده، فردوس (۱۳۹۴). جایگاه تکیه در تک‌واژهای زبان فارسی. *پژوهش‌های زبانی*، (۱)۶، ۶۱–۸۰. https://doi.org/10.22059/jolr.2015.56642

[1]. major

Uncorrected Proof

مشکوةالدینی، مهدی (۱۳۷۳). *دستور زبان فارسی بر پایه نظریهٔ گشتاری*. مشهد : دانشگاه فردوسی.

ناتل‌خانلری، پرویز (۱۳۳۳). پسوند مصدر در زبان فارسی. *دانشکده ادبیات*، (۳)۱، ۴۸-۶۱.

ناتل‌خانلری، پرویز (۱۳۷۳). *وزن شعر فارسی*. تهران: توس.

یاسمی، رشید و همکاران (۱۳۷۸). *دستور زبان فارسی* (چاپ دوم). تهران: سمت.

References

Abolghasemi, M. (2001). *Tarikh-e zaban-e Farsi [History of the Persian language]*. Tehran: SAMT. (in Persian)

Abolhasanizadeh, V., Bijankhan, M., & Gussenhoven, C. (2012). The Persian Pitch Accent and Its Retention After the Focus. *Lingua*, 122(13), 1380–1394. doi: 10.1016/j.lingua.2012.06.002

Adams, V. (1973). *An Introduction to Modern English Word-formation*. London: Longman.

Ahmadi Givi, H., & Anvari, H. (2011). *Dastur-e Zaban-e Farsi 1 [Persian grammar 1]* (4th ed.). Tehran: Fatemi Publications. (in Persian)

Anvari, H. (2014). *Farhang-e ruz-e Sokhan [Sokhan contemporary dictionary]* (9th ed.). Tehran: Sokhan Publications. (in Persian)

Balteiro, I. (2007). *A Contribution to the Study of Conversion in English*. Münster: Waxmann.

Bauer, L. (1983). *English Word-formation*. Cambridge: Cambridge University Press.

Chegeni, M., Samaei, M., Roshan, B., & Zandi, B. (2020). Tayin-e Maqoleh-ye Dasturi-ye Vazhegan-e Chandomaqouleh dar Farhang-haye Loghat-e Zaban-e Farsi [Determining the Grammatical Category of Polyfunctional Words in Persian Dictionaries]. *Zabanpajouhi*, 12(34), 251–272. (in Persian) https://doi.org/10.22051/jlr.2019.21591.1584

Chōdzko, A. (1852*). Grammaire Persane ou Principles de L`Iranien Moderne.* Paris: Maisonneuve and Cie.

Dehkhoda, A. A. (n.d.). Loghatnameh-ye Dehkhoda [Dehkhoda Dictionary]. Vajehyab. (in Persian)

Disterheft, D. (1981). Remarks on the History of the Indo-European Infinitive. *Folia Linguistica Historica*, 2(1), 3–34. doi: 10.1515/flih.1981.2.1.3

Erkan, F. (2024). Barrasi-ye Tarhvarehaye Tasrifi-ye Fe‘l dar Charchub-e Sarf-e Sakhti [An investigation of Inflectional Schemas of the Verb Within the Framework of Construction Morphology]. *Pajuhesh-haye Zaban-shenasi: Nazariye va Karbord*, 3(4), 31–56. (in Persian) https://doi.org/10.22034/JLS.2024.140888.1090

Eslami, M. (2009). Tekye dar Zaban-e Farsi [Stress in the Persian Language]. *Pardazesh-e Alamat va Dadeha,* 1(1), 3–12. (in Persian) http://jsdp.rcisp.ac.ir/article-1-740-fa.html

Ferguson, C. A. (1957). *Word Stress in Persian*. *Language*, 33, 123–135. https://doi.org/10.2307/410724

Hamad, D. S., Hamad, S. H., & Karimi, Y. (2024). Process of Conversion in Kurdish and Persian Languages from the Perspective of Morpheme-based Morphology. *Qalaai Zanist Scientific Journal*, 9(2), 140-170. https://doi.org/10.25212/lfu.qzj.9.2.6

Uncorrected Proof

Kahnemuyipour, A. (2003). Syntactic Categories and Persian Stress. *Natural Language & Linguistic Theory*, 21, 333–379. https://www.jstor.org/stable/4048089

Khanjari, S. (2023). Fe‘l-e Sababi-ye Sakhtvazhi dar Zabanha va Guyesh-haye Irani (Hefz-e Vand-e Sababisaaz-e Bastani dar Barkhi Guyesh-haye Now-e Irani) [Morphological Causative Verbs in Iranian Languages and Dialects: The Preservation of the Ancient Causative Morpheme in Some Modern Iranian Dalects]. *Pajuhesh-haye Zaban-shenasi: Nazariye va Karbord*, 2(2), 79–103. (in Persian)

https://doi.org/10.22034/jls.2024.140624.1065

Kord Zafarenlu Kambouzia, A., Tajabadi, F., & Aghagolzadeh, F. (2015). Jaygah-e Tekye dar Takvazhhaye Zaban-e Farsi [The Position of Stress in Persian Morphemes]. *Pajuhesh-haye Zabani,* 6(1), 61–80. (in Persian) https://doi.org/10.22059/jolr.2015.56642

Kruisinga, E. (1932). *A Handbook of Present-day English* (Part II). Groningen: P. Noordhoff.

Ljung, M. (2003). *Making Words in English*. Lund: Studentlitteratur.

Mahoutian, S. (1997). *Persian*. London: Routledge. https://doi.org/10.4324/9780203192887

Meshkate al-Dini, M. (1994). *Dastur-e Zaban-e Farsi bar Payeh-ye Nazariyeh-ye Gashtari [Persian Grammar Based on Transformational Theory]*. Mashhad: Ferdowsi University. (in Persian)

Natel Khanlari, P. (1954). Pasvand-e Masdar dar Zaban-e Farsi [The Infinitive Suffix in Persian]. *Daneshkadeh-ye Adabiyat, 1*(3), 48–61. (in Persian)

Natel Khanlari, P. (1994). *Vazn-e She'r-e Farsi* [The Meter of Persian Poetry]. Tehran: Tus. (in Persian)

Quirk, R., Greenbaum, S., Leech, G., & Svartvik, J. (1985). *A Comprehensive Grammar of the English Language*. London: Longman.

Saadat, Y. (2012). Farayand-e Sheklgiri-ye Pasvand-haye Masdar va Esm-e Masdar dar Farsi-ye Miyaneh [The Formation of Infinitive and Deverbal Noun Suffixes in Middle Persian]. *Zabanha va Guyesh-haye Irani (Vizhehnameh-ye Farhangestan),* 1, 89–110. (in Persian) https://www.magiran.com/paper/1216778

Sadeghi, V. (2017). Word-level Prominence in Persian: An Experimental Study. *Language and Speech*, 60(4), 571–596. doi: 10.1177/0023830916684862

Sam`ei, H. (1995). Tekye-ye Fe‘l dar Farsi: Yek Barresi-ye Mojaddad [Verb Stress in Persian: A Reconsideration]. *Nameh-ye Farhangestan*, 1(4), 6–21. (in Persian)

https://www.noormags.ir/view/fa/articlepage/1079688

Tabatabaei, S. A. (2006). Taghyir-e Maqouleh dar Zaban-e Farsi [Category Change in Persian]. *Nameh-ye Farhangestan*, 8(2), 32–37. (in Persian)

Valera, S. (2004). Conversion vs. Unmarked Word-class Change. *SKASE Journal of Theoretical Linguistics*, 1(1), 20-42.

Yasemi, R., et al. (1999). *Dastur-e Zaban-e Farsi [Persian Grammar]* (2nd ed.). Tehran: SAMT. (in Persian)

Uncorrected Proof

Zaker, A. (2014). Farayand-e Tabdil-e Fe‘l be Esm dar Zaban-e Farsi: Roykard-e Shenakhti [The Process of Verb-to-Noun Conversion in Persian: A Cognitive Approach]. *In Majmu'eh-Maqalat-e Hashtomin Hamayesh-e Zaban-shenasi-ye Iran [Proceedings of the Eighth Linguistics Conference of Iran]* (Vol. 1, pp. 271–279). Tehran: Allameh Tabataba'i University. (in Persian)

Uncorrected Proof

پیوست ۱

جدول۱: داده‌های پژوهش به تفکیک واژه‌های بسیط، پیشوندی و مرکب

واژه‌های بسیط	واژه‌های پیشوندی	واژه‌های مرکب
کِشت، داشت، نشست، خرید، فروش، ساخت، سوخت، ساز، پرداخت، دید، شکست، گذر، غلت، خیز، پیوست، گسست، رفت، خواب، خواست، آمد، شناخت، رسید، آورد، شمار، خورد، نهاد، آویز، تاب، بست، گیر، شنود، دو، دوخت، زیست، پخت، برد، نواخت، تاخت، گذشت، گشت	برداشت، درگذشت، بازگشت، بازدید، بازداشت، درخواست، سرگذشت، پیش‌آمد، سررسید، درآمد، پیش‌نهاد، بازیافت، خرج‌کرد، پیش‌فروش، دربست، پس‌ماند، دورریز، بوگیر، پیش‌خرید	نشست و برخاست، گفت و شنود، پخت و پز، ریخت و پاش، ساخت‌وساز، بشور و بپوش، رفت‌وآمد، دید و بازدید

Uncorrected Proof